

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการท่องเที่ยวได้รับการบรรจุอยู่ในนโยบายหลักของรัฐบาล ในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในประเทศ รวมทั้งต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากขึ้น โดยเฉพาะ การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากกิจกรรมทางทะเล (Sudara & Yeemin, 1997; Yeemin *et al.*, 2003) สิ่งแวดล้อมทางทะเลของประเทศไทยเป็นสิ่งดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางมายังประเทศไทย (มากกว่าร้อยละ 80 ของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางมายังประเทศไทย มาเพื่อท่องเที่ยวและสำรวจธรรมชาติทางทะเลของประเทศไทย (Tapsuwan, 2005))

ทั้งนี้จากข้อมูลการท่องเที่ยวของประเทศไทย นักท่องเที่ยวประมาณหนึ่งในสาม เดินทางไปท่องเที่ยวยังจังหวัดชายฝั่งทะเลของประเทศไทยทั้งด้านชายฝั่งทะเลตะวันออก (ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด) จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย (เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี และนราธิวาส) และ จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคใต้ฝั่งทะเลอันดามัน (ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง สตูล) นักท่องเที่ยวส่วนที่เหลือนักท่องเที่ยวประมาณสองในสามเป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังจังหวัดกรุงเทพมหานคร และแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ

ทั้งนี้ตัวเลขจำนวนนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนโดยรวมที่ไม่ได้จัดจำแนกประเภท มีอัตราส่วนทั้งนักท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงวัฒนธรรม และรูปแบบอื่นๆ เมื่อลองพิจารณาถึงอัตราส่วนของนักท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์ในการมาท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ข้อมูลการศึกษาในอดีต (Chanwichai, 1994; Sudara & Nateekarnchanalap, 1988; Sudara & Yeemin, 1994; ธรรม และ สกลพรรณ, 2541) ระบุว่า มากกว่าร้อยละ 80 นักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางมายังประเทศไทยมาเพื่อท่องเที่ยวและสำรวจธรรมชาติทางทะเลของประเทศไทย ข้อมูลข้างต้นบ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการที่อัตราการขยายตัวของการท่องเที่ยวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในขณะที่พื้นที่ที่มีความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวมีปริมาณเท่าเดิม ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อมในที่สุด

เนื่องจากการใช้ประโยชน์ในแนวปะการังเพิ่มมากขึ้น ทำให้แนวปะการังเริ่มเสื่อมโทรมลง สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากมีระบบการจัดการที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น หลายๆหน่วยงานจึงมีแนวคิดที่จะทำแหล่งดำน้ำขึ้นใหม่โดยมนุษย์ เพื่อให้เป็นแหล่งดำน้ำ และที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำแหล่งใหม่ ซึ่งจะสามารถลดผลกระทบและการใช้ประโยชน์จากแนวปะการังตามธรรมชาติได้

จากผลการศึกษาเบื้องต้น (สุชัย และ Carter, 2553) เกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตและมุมมองของนักดำน้ำต่อแหล่งดำน้ำธรรมชาติ และแหล่งดำน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น พบว่า บริเวณเรือจมจะพบจำนวนของสิ่งมีชีวิตเกาะติดมากกว่า และมีร้อยละการปกคลุมพื้นที่มากกว่า เนื่องจากไม่ต้องมีการแก่งแย่งพื้นที่ลงเกาะกับปะการัง อีกทั้งยังมีโอกาสที่จะพบปลาขนาดใหญ่ และ/หรือปลาฝูงขนาดใหญ่มากกว่า เนื่องมาจากปัจจัยทางด้านสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมในการอยู่อาศัย และการรวมฝูง ดังนั้น การจมเรือจึงเป็นแนวทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยลดการใช้ประโยชน์จากแนวปะการังธรรมชาติ เพราะนักดำน้ำที่มีประสบการณ์และแสวงหาความตื่นเต้น การผจญภัยหรือความแปลกใหม่จะเลือกที่จะดำน้ำที่เรือจม ในขณะเดียวกันนักดำน้ำที่มีประสบการณ์ไม่มากนัก จะเลือกดำน้ำ

ที่แนวปะการังธรรมชาติ เพราะมีความลึกไม่มาก กระแสน้ำไม่แรง ซึ่งผลกระทบจากการดำน้ำส่วนใหญ่ มันจะเกิดมาจากความไม่ระมัดระวัง หรือขาดประสบการณ์ของนักดำน้ำมือใหม่ ดังนั้น การจมเรือจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยลดการใช้ประโยชน์จากแนวปะการังธรรมชาติ แต่การจะจัดทำแหล่งดำน้ำเทียมเพื่อจะใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสมนั้น จำเป็นต้องมีการบูรณาการนำความรู้ด้านอื่นๆมาร่วมด้วย เช่น การศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์และสังคม รวมทั้งการบริหารธุรกิจและการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะนำมาซึ่งแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาแหล่งดำน้ำที่มนุษย์สร้างเพื่อทำเส้นทางดำน้ำเพื่อเป็นมาตรฐานในการดำเนินการจัดทำแหล่งดำน้ำที่มนุษย์สร้างอื่นๆต่อไปในอนาคต

แม้ว่าแหล่งดำน้ำแห่งใหม่ที่มนุษย์สร้างขึ้น จะมีส่วนช่วยลดภาระการใช้ประโยชน์ออกจากแนวปะการังธรรมชาติ แต่ในสภาวะปัจจุบันที่แนวโน้มอัตราการขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยว และจำนวนนักท่องเที่ยวกำลังเพิ่มขึ้น ในภาวะที่การจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่กระทำได้อย่างมาตรการต่างๆในการลดผลกระทบทางลบที่เกิดจากการท่องเที่ยวจึงนับเป็นข้อควรพิจารณาลำดับต้นๆจากทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น ชุมชน รวมไปถึงนักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทั้งนี้การที่จะกำหนดมาตรการหรือนโยบายต่างๆจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยผลักดันที่อาจจะก่อให้เกิดผลกระทบ ลักษณะความเปราะบางและความเสี่ยงของพื้นที่ รวมไปถึงความรุนแรงของปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น ปัจจัยต่างๆเหล่านี้สามารถช่วยในการวิเคราะห์สภาพของปัญหา และพิจารณาไปถึงรากของปัญหา ซึ่งจะเป็นแนวทางการสร้างมาตรการหรือนโยบายในการตอบสนองต่อปัญหาต่างๆ

การท่องเที่ยวทางทะเลโดยเฉพาะกิจกรรมดำน้ำลึกแบบ SCUBA เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นๆทั้งจากรูปแบบของตัวกิจกรรมเอง และรูปแบบของสภาวะแวดล้อมเชิงระบบนิเวศ ดังนั้นการวางแผนการจัดการทรัพยากรจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความสำคัญทางด้านการใช้ประโยชน์ทางทะเลควบคู่ไปกับการปกป้องรักษาทรัพยากรทางทะเลโดยบูรณาการองค์ความรู้ทางด้านความแตกต่างของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมทางบก และทางทะเลเข้ามาในส่วนของการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์

กลยุทธ์วิธีการบริหารจัดการเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางทะเลสามารถแบ่งออกได้เป็นสี่กลุ่ม (Orams, 1999) คือ การบังคับใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบ (Regulatory management strategies) วิธีการพัฒนาพื้นที่เพื่อเพิ่มศักยภาพการจัดการ (Physical management strategies) วิธีการเศรษฐศาสตร์ (Economic management strategies) และ วิธีการให้ความรู้ ความเข้าใจ (Educational management strategies) ทั้งนี้สองวิธีแรกเป็นวิธีที่ใช้กลไกทางกายภาพ (Physical methods) และจิตวิทยา (Psychological methods) ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ของนักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ ส่วนวิธีที่สามเป็นลักษณะการเก็บค่าธรรมเนียม ค่าปรับ และเงินรางวัล ส่วนวิธีการสุดท้ายเป็นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยว

กลยุทธ์วิธีการบริหารจัดการเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางทะเลข้างต้น วิธีการบังคับใช้กฎหมายเป็นเรื่องที่ทำได้โดยลำบาก เนื่องจากวิธีนี้เป็นวิธีการที่เน้นการควบคุมซึ่งมักจะได้รับ

ผลกระทบในทางลบ วิธีนี้จำเป็นต้องใช้ควบคุมไปกับการจัดการด้านการเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รูปแบบของการบริหารจัดการในปัจจุบัน มักจะเน้นเกี่ยวกับวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ (Zoning plan) เพื่อกิจกรรมต่างๆ เช่น เขตว่ายน้ำ เขตจอดเรือ เขตดำน้ำ แต่การแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ดังกล่าวมักอิงตามลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และความสะดวกในการใช้ประโยชน์เป็นหลัก โดยมักจะใช้อำนาจความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพ เช่น ความสมบูรณ์ของปะการัง และสิ่งมีชีวิตใต้ทะเลมาเป็นตัวหลักในการแบ่งเขต โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับความพึงพอใจ และความต้องการการใช้ประโยชน์มากนัก ดังนั้นความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ในหลายพื้นที่จึงยังคงพบเห็นได้อยู่เสมอ

สำหรับวิธีการพัฒนาพื้นที่เพื่อเพิ่มศักยภาพการจัดการทางด้านการท่องเที่ยวทางทะเล มักจะพบเห็นได้บ่อยในแง่ของการสร้างท่าเทียบเรือ และท่าจอดเรือเพิ่มขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการรองรับของพื้นที่ ตลอดจนการวางทุ่นจอดเรือเพิ่มเพื่อลดการทิ้งสมอลงในแนว อย่างไรก็ตาม การเพิ่มศักยภาพเชิงพื้นที่จำเป็นต้องคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของพื้นที่นั้นๆ ด้วย ท่าเรือที่มีขนาดใหญ่และสะดวกเกินไปอาจจะส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นจนเกินขีดความสามารถที่จะรองรับได้ของแหล่งดำน้ำ นอกจากนี้ การวางทุ่นจอดเรือในบริเวณที่ไม่เหมาะสม เช่น ในบริเวณที่มีแนวปะการังเด่นเป็นปะการังกิ่ง ปะการังเขากวางที่มีความเปราะบางสูง อาจจะก่อให้เกิดผลเสียต่อแนวปะการังในขณะที่น้ำลงต่ำได้หลายกรณี อาทิเช่น เชือกทุ่นกวาดปะการังทำให้ปะการังแตกหัก เสียหาย หรือระดับน้ำที่ตื้นลงทำให้นักดำน้ำสัมผัสปะการังทั้งโดยตั้งใจ และไม่ตั้งใจได้ง่ายขึ้น

วิธีการเศรษฐศาสตร์ถูกนำมาใช้ในการลดผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ กัน อาทิเช่น การประกวดและให้รางวัลกับผู้ประกอบการที่มีนโยบายการให้บริการที่คำนึงถึงสภาวะแวดล้อม อาทิเช่น โครงการกรีนฟิน (green fins) หรือโครงการกินรี อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของวิธีการสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ในลักษณะนี้มักจะถูกจำกัดโดยการแข่งขันทางธุรกิจ ในบริเวณที่มีการแข่งขันทางธุรกิจมีไม่มากนัก ผู้ประกอบการมักจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับแรงจูงใจในลักษณะนี้ ในนอกจากนี้วิธีการทางเศรษฐศาสตร์ยังจำเป็นต้องอาศัยการกำหนดขอบเขตการตัดสินใจในการสร้างแรงจูงใจต่างๆ เช่น เกณฑ์การตัดสินในการให้รางวัลกินรี และที่สำคัญคือ ต้องมีหน่วยงานเจ้าภาพที่รับผิดชอบในการกำหนดมาตรฐานและบังคับใช้มาตรฐานเหล่านั้น (เช่น มาตรการควบคุมเรือประกอบการท่องเที่ยวดำน้ำในเขตอุทยานแห่งชาติซึ่งสามารถถูกควบคุมได้โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช)

ทั้งนี้ในการบูรณาการองค์ความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาศักยภาพแหล่งดำน้ำ และกำหนดแนวทางการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวแหล่งดำน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างยั่งยืนในเขตเมืองพหุ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในด้านของรูปแบบการใช้ประโยชน์ ความเปราะบางของพื้นที่ต่อการใช้ประโยชน์ กลวิธีการพัฒนาศักยภาพของแหล่งดำน้ำ วิธีการกำหนดมาตรการเพื่อการลดผลกระทบโดยอาศัยองค์ความรู้ด้านต่างๆ จากการสำรวจข้อมูลทางด้านพื้นที่ และความพึงพอใจในการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการดำน้ำ ตลอดจน แนวปฏิบัติและกรณีศึกษาที่เหมาะสมจากพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาใช้ในการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาศักยภาพของพื้นที่ในเขตเมืองพหุเพื่อมุ่งเป้าไปสู่การดำน้ำที่ยั่งยืนตลอดจนสร้างแนวทางการปฏิบัติที่ดีที่เหมาะสมกับพื้นที่

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหาแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการท่องเที่ยวในแนวปะการังธรรมชาติ และแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
2. เพื่อวิเคราะห์หาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นและแนวปะการังธรรมชาติในบริเวณพื้นที่ศึกษา
3. เพื่อศึกษาและนำเสนอวิธีการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อจัดการการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัยชิ้นนี้ คือ ข้อมูลรูปแบบและปริมาณการใช้ประโยชน์ตลอดจนความเปราะบางเชิงนิเวศของพื้นที่ ความพึงพอใจของนักดำน้ำที่มีต่อแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น และแนวปะการังธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา องค์ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพและกำหนดแนวทางจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว น้ำ วิธีการจัดการการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ซึ่งจะประโยชน์ต่อการกำหนดมาตรการต่างๆ ในการใช้ประโยชน์แนวปะการังในแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ และยังเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อนำไปใช้ในการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม การจัดการการท่องเที่ยว การจัดการด้านตลาด และเป็นองค์ความรู้ในการทำวิจัยอื่นๆต่อไป อีกทั้งยังสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการเรียนการสอนและเผยแพร่ให้กับนิสิต นักศึกษา ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยวแบบดำน้ำ และผู้สนใจทั่วไป งานวิจัยนี้ยังก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เป็นการส่งเสริมให้มีรายได้หมุนเวียนในประเทศอย่างต่อเนื่องจากการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างงานให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการตอบสนองต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพและสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

หน่วยงานที่นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. หน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารท้องถิ่น สามารถนำข้อมูลรูปแบบและปริมาณการใช้ประโยชน์ตลอดจนความเปราะบางเชิงนิเวศของพื้นที่ ความพึงพอใจของนักดำน้ำที่มีต่อแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น และแนวปะการังธรรมชาติในพื้นที่ศึกษาไปใช้ในการวางแผนการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำได้อย่างยั่งยืน
2. หน่วยงานการศึกษา อาทิเช่น คณะประมง คณะวิทยาศาสตร์ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สามารถนำองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย อาทิเช่น ข้อมูลรูปแบบและปริมาณการใช้ประโยชน์ องค์ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพและกำหนดแนวทางจัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว น้ำ วิธีการจัดการการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ไปใช้ในการสอนระดับปริญญาโท
3. หน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านการท่องเที่ยว อาทิเช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และองค์การบริหารท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการดำน้ำ และนักดำน้ำ สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับอันตรายและข้อพึงระวังในการดำน้ำบริเวณแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น

ข้อจำกัดในการดำเนิน ขันส่วนของเรือที่แตกหักเสียหายที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อนักดำน้ำ เพื่อนำไปใช้ในการจัดระเบียบการใช้ทรัพยากรและการประชาสัมพันธ์เพื่อลดอัตราเสี่ยงที่จะเกิดอันตรายจากการท่องเที่ยว

1.4 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ศึกษาศักยภาพการพัฒนาพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยพิจารณาจากปัจจัยเชิงนิเวศ ความเป็นไปได้ในการขยายตัวของกิจกรรม ข้อจำกัดในการพัฒนาพื้นที่ และแผนการใช้ประโยชน์ โดยเปรียบเทียบระดับความรุนแรงของผลกระทบระหว่างแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้าง ได้แก่ เรือหลวงกูด เรือหลวงคราม เกาะรังเทียมบริเวณเกาะล้าน และ แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ เกาะสาเก เกาะไผ่ เกาะล้าน ในเขตเมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี

2. ศึกษารูปแบบ และปริมาณการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวในบริเวณแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นว่า มีรูปแบบการเลือกสถานที่ และความหนาแน่นในการใช้ประโยชน์อย่างไร โดยพิจารณาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ และการสำรวจในพื้นที่จริงและวิเคราะห์ความเปราะบางเชิงนิเวศของพื้นที่ศึกษาและความเสี่ยงต่อการถูกทำลายจากกิจกรรมการดำน้ำ

3. ศึกษาถึงอันตรายและข้อพึงระวังในการดำน้ำบริเวณแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ข้อจำกัดในการดำน้ำ ขันส่วนของเรือที่แตกหักเสียหายที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อนักดำน้ำ